

преступлений корупційної направленості, складаючих технології преступного обогачення.

Ключевые слова: *корупційні преступления, механізм преступления, елементи механізму преступления, технології преступного обогачення.*

Savchuk T. Peculiarities of the Mechanism of Committing Corruption Crimes

The article outlines the relevance of the topic of research, which is determined by the fact that during the period of independence in Ukraine, the number of corruption offenses has increased significantly. This caused the need to criminalize certain corruption manifestations, which have signs of crime and the introduction of the concept of "corruption crime". Recently, the mechanism of committing such crimes has undergone significant changes that are associated with changes in the life of society and the conduct of anti-terrorist operations in the territory of the state.

The concept and elements of the crime mechanism are investigated. The mechanism of corruption crimes is determined. It is indicated that it is due to the specifics of the sphere of activity in which such crimes are committed and represents a complex of processes of interaction of its elements, which form the corresponding trace changes in the material and non-material environment.

It is specified that this kind of crime is characterized by not isolated crimes, but by large-scale criminal technologies based on stable corrupt connections that penetrate into the economy and financial system and influence the policy of the state as a whole. Thus, when investigating the mechanism of committing corruption crimes, the tendency of the use of so-called technologies of criminal enrichment is used by criminals.

It is noted that in the investigation of these crimes it is expedient to speak not only about corruption crimes, but also a number of other crimes, corruption orientation, which are involved in technologies of criminal enrichment.

It is proved that the mechanism of corruption crimes is characterized by the qualification of criminals, latency, complex nature of corruption crimes and corruptive crimes, which constitute the technologies of criminal enrichment.

Key words: *corruption crimes, mechanism of crime, elements of the mechanism of the crime, technology of criminal enrichment.*

УДК 343.98

Ж. В. Удовенко

ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ НЕВТРУЧАННЯ В ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Статтю присвячено нагальним питанням, пов'язаним з гарантіями невтручання в особисте й сімейне життя та проблемам їх реалізації в кримінальному провадженні України. На підставі аналізу теорії пізнання проаналізовано положення щодо дотримання прав і свобод людини під час проведення допиту як слідчої (розшукової) дії. Звернено увагу й обґрунтовано положення щодо імунітету свідка під час допиту священника за обставинами довірного спілкування віруючих зі служителями культу.

Ключові слова: *кримінальне провадження, допит, кримінальні процесуальні гарантії, імунітет свідка, права і свободи.*

Постановка проблеми. Дотримання прав людини в практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень усе ще, на жаль, не стало неодмінною умовою діяльності працівників органів досудового розслідування. Хоча метою процесуальної діяльності на стадії досудового розслідування є недопущення жодного випадку порушення прав людини, досить нелегко негайно й абсолютно усунути випадки порушень прав людини під час цієї специфічної діяльності. Причин цьому може бути декілька, оскільки уповноважена службова особа приймає важливі процесуальні рішення в умовах обмеженого часу, коли необхідних фактичних даних ще поки недостатньо та існує нагальна потреба їх збирання, перевірки й оцінки. Попри ці обставини, зменшення рівня порушення прав людини до певного мінімального рівня – це завдання, що жодним чином не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження розглянутих питань, а також окремих аспектів проведення допиту внесли Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, В. К. Весельський, Ю. М. Грошевий, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. М. Михєєнко, М. А. Погорєцький, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, В. Ю. Шепітько та інші. Ці питання розглядали у працях фахівці країн ближнього зарубіжжя: Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, В. О. Гавріков, Н. І. Долженко, Ю. Г. Корухов, Є. Є. Подголін, О. Р. Росинська, О. Г. Філіпов, С. А. Шейфер та інші.

Водночас у роботах зазначених авторів здебільшого звернено увагу на охорону прав і свобод громадянина, їх поняття та завдання, а ступінь можливого втручання в особисте й сімейне життя з боку держави для досягнення мети кримінального провадження висвітлено недостатньо повно й детально.

Формування цілей. Метою статті є дослідження дії засади невтручання в приватне життя в кримінальному провадженні України, узагальнення виявлених проблем і розробка науково-обґрунтованих рекомендацій з удосконалення процесуальних норм, що утворюють систему гарантій забезпечення права особи на невтручання в її особисте та сімейне життя під час проведення допиту як слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу. Обмеження права особи на недоторканність її особистого й сімейного життя під час розслідування кримінального правопорушення можливе не лише щодо таких учасників кримінального провадження, як підозрюваний, потерпілий чи свідок. До осіб, відомості про приватне життя яких знаходяться під загрозою розголошення, належать також їхні близькі родичі та члени сім'ї, а також інші особи, які не володіють визначеним процесуальним статусом, але залучені до процесу розслідування в іншій якості.

На початковому етапі досудового розслідування допит особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, спрямований насамперед на встановлення факту чи спростування її причетності до злочинної події або як безпосереднього її учасника, або як

особи, яка має опосередкований зв'язок з цією подією. Під час проведення допиту важливо, з одного боку, отримати повні й достовірні фактичні дані про обставини події для захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а з іншого, – уміти ставити запитання таким чином, щоб отримані відомості про обставини особистого й сімейного життя, повідомлені допитуваними особами, не були сприйняті ними як намагання слідчого в такий спосіб посягати на їхні права, гарантовані статтею 32 Конституції України.

Потреба проведення допиту підозрюваного як специфічної слідчої (розшукової) дії, під час якої значно збільшується ризик втручання в особисте й сімейне життя, існує після затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, або після вручення їй повідомлення про підозру. Водночас узагальнені результати проведеного нами дослідження свідчать, що допит особи в разі її затримання був проведений у 71 % випадків, а у 29 % випадків затримана особа не була офіційно допитана після її затримання.

У чинному КПК України зазначене питання є не врегульованим. У частині 2 статті 40 цього Кодексу лише зазначено про повноваження слідчого, зокрема, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (пункт 2 вказаної процесуальної норми), повідомляти за погодженням з прокурором особі про підозру (пункт 6), здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом (пункт 9). Про потребу проведення допиту підозрюваного відразу після його затримання не йдеться в частині 3 статті 42, статтях 207–213, частині 2 статті 520, частині 1 статті 522, а в статті 224 КПК України врегульовано лише загальні питання проведення допиту безвідносно до процесуального статусу особи. Заразом потреба вручення повідомлення про підозру протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання чітко визначена в частині 3 статті 278 КПК України. Тож констатуємо непослідовність законодавця в унормуванні цього питання, оскільки й повідомлення про підозру, і затримання особи є умовами визнання її підозрюваною, що надає їй можливість набути специфічні процесуальні права, спрямовані на захист її інтересів. Реалізувати свої права, передбачені частиною 3 статті 42 КПК України, підозрюваний може, зокрема, під час допиту.

З огляду на зазначене, пропонуємо вказану норму доповнити пунктом 21 такого змісту: «бути допитаним за обставинами вчинення кримінального правопорушення негайно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після повідомлення про підозру чи затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення». На нашу думку, це слід законодавчо закріпити для надання підозрюваному реальної можливості реалізувати надані йому процесуальні права – давати показання, подавати докази, брати участь у проведенні процесуальних дій.

Суб'єктами проведення допиту після затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, відповідно до положень КПК України є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор. Слід зазначити, що згідно з частинами 1, 2 статті 41 КПК України,

працівники оперативних підрозділів також мають право здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема й допит затриманої особи в кримінальному провадженні, але лише за письмовим дорученням слідчого або прокурора. Порушення суб'єктного складу проведення допиту найчастіше має місце під час неофіційного спілкування із затриманою особою без роз'яснення її процесуальних прав і складання протоколу допиту. Допит, проведений оперативним працівником без письмового доручення слідчого чи прокурора, або проведений поза межами такого доручення, також є грубим порушенням чинного законодавства.

Закон не встановлює обов'язку службових осіб (слідчого, прокурора, оперативного працівника), які здійснюють процесуальні дії в кримінальному провадженні, пред'являти затриманій особі документи, що підтверджують їхні повноваження. Водночас затриманий, який набув статусу підозрюваного, або його захисник мають право знати, хто саме з числа зазначених службових осіб насправді проводить допит підозрюваного. Це надасть йому можливість реалізувати свої процесуальні права, передбачені, зокрема, у пунктах 6, 8–10 частини 3 статті 42 КПК України.

Відповідно до частини 3 статті 104 КПК України особа, яка проводить допит, повинна зазначити в протоколі, серед іншого, про всіх осіб, присутніх під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання). Проте непоодинокими є випадки, коли окремих працівників (зокрема, конвоїрів затриманої особи), які можуть бути присутніми під час допиту, не вносять до протоколу, що фактично дає змогу бути присутніми під час допиту оперативним працівникам, які не є особами, які допитують, і чинити тиск та додатковий психологічний вплив на затриману особу. Підтвердженням цього є випадки, зафіксовані під час проведеного нами дослідження. Скажімо, встановлено факти переконання затриманого особою без форменого одягу щодо необхідності співпраці зі слідчим і правоохоронцями та зізнання у вчиненні кримінального правопорушення, що можуть мати вирішальне значення для майбутнього можливого пом'якшення покарання. На це слідчий додавав, що згідно з КПК України затриманий може взагалі нічого не говорити, але при цьому має пам'ятати, що слідчий буде характеризувати особу в суді, і небажання затриманого говорити буде свідчити про відсутність його каяття у вчиненні кримінального правопорушення.

Щодо часу й тривалості допиту, то він як слідча (розшукова) дія відповідно до частини 4 статті 223 КПК України повинен проводитися, зазвичай, у денний час – з 6 до 22 години. Згідно з частиною 2 статті 224 цього Кодексу допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день. Допит неповнолітніх осіб відповідно до статті 226 КПК не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Водночас, зважаючи на той факт, що тривалість перерви законодавчо не визначена, уважаємо, що вона має становити не менше 20 хвилин кожні дві години для того, щоб особа встигла

вийти на повітря, прийняти їжу чи ліки, сходити до туалету, випалити цигарку, зробити необхідні дзвінки тощо.

Наразі в КПК України відсутня норма про те, що допитуваній особі надають спочатку можливість вільної розповіді, а потім ставлять запитання. Такий підхід законодавця дозволяє слідчому самому обирати лінію поведінки під час спілкування на допиті, зокрема визначати, які питання та в якій послідовності оптимальніше й доцільніше ставити допитуваній особі.

У законі відсутній обов'язок слідчого з'ясувати ставлення затриманої особи до висунутої їй підозри (підстав затримання), тобто – чи визнає особа свою участь у вчиненні правопорушення та свою вину, чи ні, а якщо визнає частково, то в якій саме частині. Така невизначеність може надавати додаткові можливості «маніпулювання» отриманою інформацією як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту. Нормативно врегульовано лише найзагальніші моменти тактики проведення допиту, абсолютна більшість яких стосується його організаційно-технічних аспектів (за винятком унормування в частині 9 статті 224 КПК України одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб). Зокрема, відповідно до статті 224 КПК України перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту; за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно; за письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

Тактика допиту особи ґрунтується з урахуванням окремих застережень загального характеру щодо дотримання загальних засад кримінального провадження. Серед заборон щодо здійснення впливу на допитувану особу основними є такі: пряма заборона фізичного впливу (примусу) давати показання через застосування фізичної сили й різноманітних технічних засобів знущань і катувань; заборона психологічного впливу способом будь-яких погроз, залякувань, обіцянок звільнення від покарання, заміни одного виду запобіжного заходу іншим, неправомірна відмова в наданні правової чи медичної допомоги тощо; введення в оману щодо обставин події вчиненого правопорушення та складу його учасників; умисна фальсифікація наявної в органах досудового розслідування інформації (показань інших осіб, предметів, документів, знарядь вчинення злочину) щодо розслідуваного правопорушення; формулювання й постановка під час допиту запитань, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї тощо.

Сукупність правил про безумовне або обмежене звільнення деяких осіб від обов'язку свідчити в теорії кримінального процесу одержало назву «іmunітет свідка» або «свідоцький іmunітет» [1, с. 47]. Донедавна правові норми, що внаормували розглядувані питання, у законодавстві не були систематизовані. Розгалуженість цих норм у різних законодавчих актах істотно ускладнювала їхнє застосування.

З огляду на зазначене, вважаємо за потрібне висловити низку зауважень щодо іmunітету свідка, яким є священник. Правила про іmunітет такого свідка містяться в низці галузевих законів. Скажімо, у частині 5 статті 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року

передбачено, що «ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих» [2].

Порушення таємниці сповіді призводить до обмеження прав і законних інтересів особи, яка покалася. Таємницю сповіді, встановлену в КПК України, безумовно, потрібно розглядати як істотну гарантію невтручання в особисте й сімейне життя віруючих. Тож нагальною є потреба розробки процесуального механізму її гарантування.

Як зазначає В. Бородчук, сповідь практикується в православній, греко-католицькій і римо-католицькій церквах. Але в Україні існує безліч інших релігійних конфесій. Таким чином, навмисно чи несвідомо, захищаються цією нормою лише деякі з існуючих конфесій і де-факто ставлять їх у привілейоване становище [3, с. 7].

Слід проте мати на увазі, що протестантизм, на відміну від православ'я та католицизму, не визнає містичного змісту церковних таїнств. У більшості протестантських течій здійснюють лише хрещення та причастя, які розглядають як символічні обряди, що не відрізняють від решти інших. Уявляється, якщо священнослужитель відмовляється від дачі показань, посилаючись на таємницю сповіді, суд не повинен розцінювати таку відмову як правомірну, якщо не йдеться про таємницю сповіді в сповідуваній ним релігії. Ми підтримуємо точку зору С. Г. Волкотруба та Р. Баштеги, що покласти на особу обов'язок доводити те, на що вона має гарантоване законом право, неетично [4, с. 346; 5, с. 86]. Тож вирішувати це питання слід в кожному конкретному випадку з огляду на особливості релігійних канонів для того, щоб під виглядом таємниці сповіді священнослужителі не обгрунтовували їхню ухиленню від надання показань як свідків.

У пункті 5 частини 2 статті 65 КПК України йдеться також про те, що священнослужителі можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості. Вважаємо, що це положення процесуального закону є втручанням держави в справи церкви, оскільки канонічне право забороняє священнослужителям оприлюднювати інформацію, яку вони почули при сповіді. Згідно з Духовним Регламентом священник за відкриття гріхів, які він почув на сповіді, може бути позбавлений сану [6]. Таким чином, він за жодних обставин не може бути звільнений від обов'язку зберігати таємницю сповіді. Щодо цього Р. Баштега цілком слушно зазначає, що з пункту 5 частини 2 статті 65 КПК України слід виключити вказівку про можливість звільнення священнослужителів від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості. Якщо ж священнослужитель сам виявить бажання дати показання про обставини, які стали йому відомі під час сповіді, то в цьому випадку слідчий не повинен допитувати його як свідка, оскільки такі показання не матимуть сили доказів [5, с. 87].

Отже, є всі підстави стверджувати, що вказані категорії осіб у деяких випадках не можуть бути джерелами інформації, оскільки через свою діяльність зобов'язані зберігати повідомлену їм таємницю. Для більш ефективного правозастосування імунітету свідка та посилення охорони

особистого й сімейного життя існує нагальна потреба в низці законодавчих змін з цього питання.

Водночас існує переконання, що для таких осіб повинна існувати заборона отримання інформації в будь-який інший спосіб: відібрання пояснень, зняття інформації з каналів зв'язку, візуальне спостереження тощо. Хоча, з іншого боку, така позиція відповідає положенням статті 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом [7].

Отже, розгалуженість норм по різних законодавчих актах істотно ускладнила застосування правил про отримання під час допиту відомостей, що стосуються особистого й сімейного життя. Хоча в частині 2 статті 65 КПК України зроблено спробу впорядкувати зазначені норми, проте низка законодавчих неточностей донині не лише ускладнює здійснення кримінального провадження, а й суттєво впливає на гарантію права людини на її особисте життя.

Висновки. Права та свободи людини і громадянина, навіть ті, що є природними й закріплені в Конституції України, не є безмежними. Їх обмеження може бути у випадках, передбачених законом і мати тимчасовий, винятковий характер, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права й свободи інших людей, інтереси суспільства та держави. Будь-яке обмеження конституційних прав людини і громадянина має місце лише за наявності процесуального документа, який його обґрунтовує, а також мати легітимну ціль та бути потрібним для суспільства. Загальним критерієм для встановлення балансу між конкуруючими інтересами є дотримання пропорційності під час таких обмежень. Будь-яке втручання повинно бути вибірковим і не перетворюватись у систематичність.

Використані джерела:

1. Смолькова І. В. Тайна и уголовно-процессуальный закон / І. В. Смолькова. – М. : Луч, 1997. – 100 с.
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – С. 283.
3. Бородчук В. Яким бути Кримінальному кодексу України / В. Бородчук // Урядовий кур'єр. – 1994. – № 62-63. – С. 7-8.
4. Волкотруб С. Г. Імунітет свідків і захист довірених відомостей у кримінальному процесі / С. Г. Волкотруб // Держава і право. – 2002. – Вип. 16. – С. 342-346.
5. Баштега Р. Охорона таємниці сповіді у кримінальному судочинстві / Р. Баштега // Право України. – 2004. – № 6. – С. 86-87.
6. Полный православный богословский энциклопедический словарь в 2-х томах. СПб: Издательство П. П. Соинина. Т. 2, столбцы 1827 и 2141.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2654-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – С. 303.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2017

Удовенко Ж. В. Соблюдения принципа невмешательства в частную жизнь во время проведения допроса

Статья посвящена актуальным вопросам, связанным с гарантиями невмешательства в личную и семейную жизнь и проблемам их реализации в уголовном производстве Украины. На основании анализа теории познания проанализированы положения по соблюдению прав и свобод человека во время допроса как следственного (розыскного) действия. Обращено внимание и обосновано положение об иммунитете свидетеля во время допроса священника по обстоятельствам доверительного общения верующих со служителями культа.

Ключевые слова: *уголовное производство, допрос, уголовные процессуальные гарантии, иммунитет свидетеля, права и свободы.*

Udoenko Z. Holding of the Principle of Non-interference into the Private Life During Interrogation

Unfortunately, the observance of human rights in the practice of investigating criminal offenses has, unfortunately, not become an indispensable condition for the work of the organs of pre-trial investigation. Although the purpose of procedural activities at the pre-trial stage is to prevent any violation of human rights, it is difficult to immediately and completely eliminate cases of human rights violations during this specific activity. There may be several reasons for this, as an authorized officer makes important procedural decisions within a limited time frame, in the absence of the necessary information. Despite these circumstances, reducing the level of human rights violations to a certain minimum level is a task that in no way loses its relevance.

The article is devoted to topical issues related to guarantees of non-interference in personal and family life and problems of their implementation in the criminal production of Ukraine, taking into account generally recognized principles. Based on the analysis of the provisions of the theory of knowledge, the provisions on the observance of human rights and freedoms during interrogation as an investigative action are analyzed. The provision on immunity of the witness of the priest is justified.

The purpose of this article is to study the issue of determining the institution of non-interference in private and family life in the criminal proceedings of Ukraine, generalizing the problems identified and developing scientifically substantiated recommendations for the improvement of criminal procedural legislation on the system of guarantees of ensuring the right of a person to non-interference in her personal and family life during interviewing.

Key words: *criminal proceedings, interrogation, criminal procedural guarantees, witness immunity, rights and freedoms.*

УДК 343.985

Р. М. Шехавцов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМНИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У статті на підставі критичного аналізу визначень проблемних слідчих ситуацій, з урахуванням особливостей кримінальної процесуальної діяльності з досудового розслідування злочинів за КПК України 2012 року, виділено умови, що впливають на формування проблемних слідчих ситуацій, які виникають під